

Истински и лажни просветитељи - Доситеј Обрадовић

Ранко ГОЈКОВИЋ
јул 21, 2015

На конференцији коју је организовао Фонд Стратешке Културе (одржана у октобру 2014. године у Београду), професор МГУ **Валентин Катасонов** изнео је једну веома занимљиву констатацију, да **наши непријатељи највећи новац улажу у просвету, у образовање младих генерација**. То показује колико то питање треба да буде значајно за сваку државу и за сваки народ. **Данас када је српска просвета пала на веома ниске гране, када се све чини, не да се очува, него да се уништи национални идентитет Православног Србина**, свакако није згорег поново се вратити питању шта би требало да буде истинска српска просвета и ко су истински српски просветитељи.

Од доласка титоистичке власти 1945. године, Свети Сава је практично избачен из уџбеника као просветитељ, а уместо њега Титова власт је на све начине промовисала Доситеја Обрадовића и Вука Караџића као нове српске просветитеље.

После пада комунизма, Свети Сава се стидљиво враћа у српске школе, али тај повратак је више спољашњег, декларативног карактера, враћа се прослава Светог Саве у српске школе али вредности истинске светосавске просвете су у другом плану.

Генерално гледано, у српској стручној јавности је оцена о “лику и делу” Доситеја Обрадовића (у нешто мањој мери Вука Караџића) имала два потпуно супротна вектора – од безрезервне подршке до потпуног одрицања његове просветитељске улоге.

Такође генерално гледано, може се рећи да је одрицање просветитељске улоге Доситеја долазило из православно-патриотских кругова, често и од самих високих клирика СПЦ, а улога Доситеја као просветитеља брањена је од стране владајућих структура, од левичара, преко демократа, до либерала.

Међутим, од скора се и у православно-патриотској средини јављају гласови који негирају било какву супротстављеност Доситејеву Цркви и тој идеји се даје простор и у православно-патриотским медијима, иако Доситеја као просветитеља нису доживљавали ни такви великани попут, рецимо Његоша или светог Јустина Ћелијског. Због тога верујем да читаоцима неће бити неинтересантно мишљење и појединих православних публициста о овој теми...

* * *

Прво што треба поново истаћи, Доситеј Обрадовић је био истински српски патриота који је волео свој народ, човек који је много допринео учвршћивању српске државности после вишевековног ропства. **“Востани Србије”** представља једну од најлепших српских родољубивих песама. Државотворне заслуге за младу Карађорђеву државу нико не спори (иако је и на том плану имао великих промашаја, сетимо се удворничког писма Наполеону када се он спремао за поход на Русију), али је спорна теза да је Доситеј био истински оцрквљен и да се није борио против Цркве. Није спорна његова критика појединих поступака појединаца из тадашње црквене јерархије, ствари за критику је било и тада, свакако их сада има још више, али да ли је могуће бранити “црквност” Доситеја Обрадовића када знамо за његов директан захтев за укидање манастира? Да ли је могуће причати о добронамерном ставу према Цркви, човека који је позвао на својеврсно линчовање храмова, који је одбацио тајну свештенства, исмевао се са “Житијима Светих”, омаловажавао молитву и поштовање светаца?

Шта значе Доситејеве речи које српски либерали попут папагаја понављају чак и на дан Светог Саве: „Боље је много једну паметну и полезну књигу, с коликим му драго трошком дати да се на наш језик преведе и наштампа, него дванаест звонара сазидати и у сву њих велика звона поизвештати. Књиге, браћо моја, књиге, а не звона и прапорце!” Моја интелигенција ми не дозвољава да овде не приметим да аутор ових речи црквена звона сматра великим проблемом свога рода. Та иста интелигенција ми говори да онај који ратује против црквених звона, никада не може бити истински српски просветитељ.

Дакле, конструктивна критика није проблематична, оно што је за многе људе из православно-патриотске средине спорно јесте његов ДУХ, његово реформистичко “просветитељство”. Шта је то што он нуди као алтернативу? Неки прежвакани протестантизам под плаштом Православља, својеврсно прељубништво у вери – поново супротност речима апостола Павла: “Стојте браћо у вери, мушки се држите, снажите се”.^[1]

Друго, тачно је да је Скерлић преувеличао анимозитет између СПЦ и Доситеја, српска црква није организовала никакве ломаче са спаљивањем Доситејевих књига.

Међутим, то не значи и да је благонаклоно гледала на учење Доситејево, осим уколико под црквом подразумевамо само оне појединце који су некад нешто похвално написали о Доситеју. И то што се СПЦ 1911. године укључила у прославу стогодишњице Доситејеве смрти, уопште нам не даје за право да говоримо да СПЦ прихвата Доситеја Обрадовића као истинског српског просветитеља, нити да је прихватила његове реформе. Још је неозбиљније бранити Доситејево реформистичко просветитељство уз помоћ књиге професора Андре Гавриловића о Доситеју. Уколико неко (попут Гавриловића) приликом писања имена Светог Саве не помиње појам “свети”, уколико заступа тезу да је Свети Сава “идејно превазиђен”, да савремени свет тражи нове идеје, а Србима је те “нове, позитивистичке идеје” донео Доситеј, онда се такав може озбиљно третирати само у либералним круговима, а никако међу православном верујућом српском интелигенцијом.

Друга “одбрана” Доситејеве “црковности” покушава се приказати цитирањем појединих ставова **владике Николаја** из његове књиге “**Религија Његошева**”. То је једноставно покушај манипулисања и увлачења “српског Златоустог” у наводни “кружок поштовалаца лика и дела Доситеја Обрадовића”. **Прво**, морамо бити свесни да је само Један био безгрешан и непогрешив, а да су и највећи светитељи ипак смртни и уопште не непогрешиви људи, да су се и они мењали и постепено својом вером и благочестивим животом достигали висине светитељства. Тако и сам владика Николај, пред крај свог живота каже да би се одрекао многих својих дела написаних пре 1929. године, као и неких после тог периода. **Друго**, чак и тако млад, Николај уопште “не диже у висине” религиозност Доситејеву и сам наводи да Доситеј “није религиозан у вишем смислу” и јасно разликује Његошеву религиозност од Доситејеве “вере у човеков здрав разум и добру вољу”. И као **треће**, целокупан каснији период стваралаштва српског Златоустог, иако директно не помиње Доситеја, представља осуду његовог “просветитељства”. Доситеј позива на приклањање “европској култури”, а христочезњиви владика Николај ту “културу” назива “богоубилачким идолопоклонством”, па каже: **“Да је Европа остала хришћанска, она би се хвалила Христом, а не културом”**. Посебно у делу “**Српски народ као Теодул**”, свети владика Николај даје својеврсну програмску обнову светосавског просветитељства и осуду просветитељства супротног српском светосавском теодулијском просветитељству.

Дакле, ДУХ Доситејевог просветитељско-реформаторског учења јесте био антицрквени. Западњачки тријумф формалног људског разума над свим другим што се налази унутар човека, разума заснованог на самоме себи, разума који не признаје ништа изван себе и изнад себе – Доситеј прихвата као аксиом, за њега Божанско Откровење као да не постоји. А та тежња да се логиком објасне све животне појаве неминовно доводи до кидања целовитости сазнања очуваног у Православној Цркви и светоотачком предању. Људи који ДУХОМ нису били у стању да схвате величанствену средњовековну културу у чијем је средишту био Бог, тај период су назвали “мрачњаштвом”, а истинско духовно мрачњаштво у чијем је средишту био трулежни човек, мрачњаштво које је поробљавало рационалистичке умове, проглашавано је истинским просветитељством.

Апостол Павле у посланицима Римљанима[2] позива хришћане да се **не саображавају овом веку**, а Доситеј позива управо на супротно – на повођење за “духом времена”. Наравно да су многе ствари из наше прошлости по природи ствари данас незамисливе, али **морални закон је вечан и православни хришћани се не смеју саображавати свету који у злу лежи. Хришћани који подлегну “духу времена које у злу лежи” нису ништа друго него “обљутавела со” по речима самог Христа.**[3]

Дух светосавске просвете за једини циљ је имао вечно спасење људске душе кроз непоколебиву веру у Онога Који нас је Својим Крсним Страдањем искупио од греха, проклетства и смрти.

Дух Доситејеве просвете више је повлађивао рационалистичком умовању које у крајњој линији повлађује и угађа себи и својим страстима. Таква просвета полако али сигурно српског човека доводи до **либералног стадијума у коме ништа више није свето.**

Светосавска просвета је вековима водила напрегнуту борбу са ђаволским искушењима, док је Доситејева просвета, вољно или невољно, допринела много бржем продору слободоумља и безбожја међу Србе и која их је све више удаљавала од вере у Христа и од истините Цркве. Подривање јаке државне власти саграђене на здравим светосавским темељима вере и морала, било је могуће само уз “просветитељство” које клеветама и инсинуацијама слаби ауторитет такве, по Србина свеспасоносне светосавске просвете. Наша средњовековна књижевност настала на темељима светосавског просветитељства представљала је темељ српске културе све до појаве материјалистичке “просвећености” Доситејеве.

Доситејев однос према светитељима, иконама, посту, монаштву... – више је протестантски него православан приступ. Тамо где се одбацује сваки ауторитет осим свог сопственог мишљења, поглед на свет и не може отићи далеко од провидне дијалектике њиховог сопственог закржљалог разума какву данас учојавамо код српске либералне интелигенције. Доситеј једноставно ДУХОМ није могао схватити да је истинска хришћанска побожност изнад европске учености и пред српском просветом стоји задатак да скине вериге туђинског рационализма, страног српском православном светосавском духу, које му је наметнула доситејевштина. У супротном, образованост позајмљена од туђина (која има други смисао и усмерење од вере народне), прети да истисне веру која представља носећи стуб националне самосвести Срба.

Проблем Доситеја је што он није темељно проучио ни западну филозофију и културу, али је **прихватио залудну протестантску тежњу да се све надсветовно објасни логичким, рационалним расуђивањем.** Али је исто тако био далеко и од истински православног поимања живота, па није могао да схвати да су небески и земаљски свет различите реалности које се сједињују тек у тренутку Божанског искупљења палог света. **Секуларизовани дух школе за коју се залаже Доситеј заиста има обмањујућу улогу у васпитању српске омладине, српска школа запоставља морална и религиозна убеђења па се и дух образованих људи**

по тим питањима неминовно разлаже. У таквој секуларизованој школи нема онога што лежи у самој основи хришћанства – прворазредне важности духовног и моралног стања личности кроз спознају самог себе, свог назначења, спознају света и Творца који је тај свет створио и човека у њему. Морално васпитање мора бити основа педагошког процеса, међутим, рационалистички ум је сматрао да ће пуко знање само по себи све да унапреди. Фатална заблуда! Људски разум само уз помоћ вере може да се уздиже до виших истина, без вере, то је само спољашња форма учености без могућности поимања виших истина. Док са друге стране верујући човек лако схвата истине нижег поретка које проистичу из голог рационалистичког умовања, схвата њихову релативност и ограниченост, јер он уз помоћ вере и Светих Отаца Цркве има целовитост сазнања.

Ако се у школи не учи да се треба волети и бојати Бога, што у ствари значи љубав ка врлини, а мржња ка греху, онда педагошки процес може и од не знам каквих “вуковаца” створити само моралне наказе.

Ако школа не помаже човеку да се оцркови, да живи по правилима црквеног живота, живота православног хришћанина, онда та школа неминовно доводи до овако жалосног стања и небивалог понижења просветних радника у Србији.

За разлику од нашег Доситеја, Руси су међу великим словенофилима још средином XIX века имали истинско филозофско-просветно учење које је европски рационализам поставило на место које му припада. На пример, један од великих словенофила **Иван Васиљевич Киријевски**, стекао је првокласно образовање на врхунским европским училиштима, учио и разговарао директно са Хегелом и Шелингом, али није био тиква без корена која беспоговорно прихвата све туђе, а одбацује оно највредније код себе. Уз велике духовнике Оптинске пустиње, Киријевски дубоко проучава и светоотачко наслеђе Православне Цркве, па овде није наодмет цитирати човека који је много студиозније познавао европску просвећеност од нашег Доситеја: “**Ја желим само једно: да та животна начела која се чувају у учењу Свете Православне Цркве, у потпуности проникну у све сталеже и слојеве наше, да би та виша начела господарећи над европском просвећеношћу и не одбацујући је потпуно, већ је загрливши својом пуноћом, дала тој просвећености виши смисао и каснији развој, како би та целовитост битисања какву примећујемо у древности, била заувек саставни део садашње и будуће наше Свете Русије**”. Овакву православно-филозофску дубину просветитељског промишљања у коме саборни разум Цркве стоји изнад грехом повређеног људског разума, као својеврсне супротности европеизираној доситејевштини, Срби стичу тек у XX веку са величанственим делом новог српског просветитеља – светог владике Николаја. Његово дело попут живе искре распаљује при првом додиру верујућу мисао, а она попут светионика осветљава пут разуму онога који трага за Истином. **Свети владика Николај попут Светих Отаца првих векова Цркве, смешта у себи догматску пуноћу Цркве и античку образованост, па уз темељно познавање европског “просветитељства”, својим созерцањем комбинује разум и веру не оштећујући духовно-моралну целовитост која је у европској просвећености сведена на пуку забаву, а не трагање за истином.**

О Доситеју и његовом “просветитељству” писали су (углавном критички) и многи српски епископи, од Иринеја Ћирића (у тексту “Доситеј као богослов” из 1911. године) до неколицине садашњих епископа СПЦ.

Три епископа су чак тражила и забрану Доситејевих књига (Митрополит Црногорски Петар II Петровић Његош, епископ Горњокарловачки Евгеније и Васељенски Патријарх Антима V).

На крају, два цитата о Доситејевом просветитељском духу из пера Његоша и Јустина Ћелијског. Његош је писао да он не воли Доситејево просвешћеније – јер су му **“зли основи учињени на поруганије светиње словенске. Ја бих Доситеја почитовао да је умио свој дар душевни обратити у корист нашег народа, али га обратити није умио и зато га презирем као човјека који није видио у шта се садржи срећа народа, што му може причинити несрећу, и како човјека који је био неке подло орудије потсмејанија над благочестијем”**. Његош је овде хируршки прецизан. Он не пориче Доситеју “дар душевни”, али критикује усмерење тог дара које не доноси корист народу и упозорава да такво усмерење духовности може донети само несрећу јер се користи као подло оружје за подсмевање истинској благочестивости и за ругање светињама.

Преподобни Јустин Ћелијски такође прави веома јасну разлику између светосавске просвете и Доситејевог “просветитељства” па у књизи **“Светосавље као филозофија живота”** пише: **“...Европом је полагао густ и тежак мрак и попала је непрозирна тама? Кроз доситејевштину та тама је захватила донекле и нас Србе. Јер доситејевштина и јесте лакомислена вера у свемоћ хуманистичке науке, у свемоћ хуманистичке просвете, у свемоћ хуманистичке културе, у свемоћ хуманистичке технике, у свемоћ хуманистичке цивилизације. Под трагичним утицајем доситејевштине европска хуманистичка просвета створила је у нас сукоб између цркве и школе, који за наш народ значи, и увек је значио, катастрофу. Под утицајем доситејевштине и наш се човек почео механизовати, роботизовати.**

Да бисмо избегли завршну катастрофу, постоји само један излаз. Који? – **Прихватити светосавску просвету, и потпуно је спровести у свима школама, од најниже до највише, и у свима просветним, народним и државним установама, од прве до последње...”**

Овде није наодмет поменути да је свети владика Николај у предговору за ову књигу истакао да она превазилази све друго што је Јустин Поповић написао. Дакле, уместо светосавског просветитељства Немањинке Србије у којој је царевала дивна симфонија световне и духовне власти, у новообновљеној српској држави намеће се нови тип просвете – “доситејевштина” – која први пут доводи у свађу српску цркву и српску школу. То није било могуће све док Срби нису почели потпадати под штетни утицај Запада. **Ново “просветитељство” је погубно утицало на развраћавање и тровање душе српског човека, разорне идеје либерализма и рационализма само су се преобраћале у још разорније појаве попут материјализма, социјализма и комунизма, па све до данашњег отвореног содомистичког сатанизма.**

Све ово није ништа друго него закономерна последица престанка васпитавања српске деце у пуној оданости светом Православљу. А престанак таквог васпитања српске деце у ствари је био и програмски циљ Доситејевог “просветитељства”.

Да резимирамо, не може се порећи Доситеју љубав према српском роду али један бегунац из манастира није могао стећи духовну силу благодати какву је имао истински српски просветитељ Свети Сава, јер снага личности потиче од снаге вере.

Та благодат је снажнија и од најјачег личног духа и од највеће учености и талента. Да је уз помоћ те духовне силе благодати и у новијем добу српски род у стању да изроди истинског просветитеља, показује нам пример светог владике Николаја, чије дело представља својеврсну категорију узвишености као вишег степена естетске лепоте. Николајево просветитељство представља просвећење духовно, живо знање које се стиче у мери унутарње тежње човекове ка моралним висинама, а не само “књигама, књигама, а не звонима...” како је просветитељство доживљавао Доситеј.

Господ је у XX веку пројавио српском роду у лику светог Николаја Охридског и Жичког истинског светосавског просветитеља у чијем просветитељству је у средишту Бог Сведржитељ, а не трулежни човек.

Док је за Доситеја улазак у европску цивилизацију представљало достизање среће, за српски православни народ је то представљало у ствари потонуће у несрећу. Дакле, несумњив је патриотизам Доситеја Обрадовића, али је несумњиво и да је смердјаковски дух данашње либералне “другосрбијанштине” директно потекао из “доситејевштине”. Због тога, уз сво уважавање његовог патриотизма, за верујућег православног Србина који је очувао свој светосавски идентитет – Доситеј Обрадовић никада не може бити истински српски просветитељ.

На самом крају да напоменемо да смо се углавном држали теме Доситејевог просветитељства, не дотичући се многих других тема везаних за њега, попут припадности масонерији (око тога има опречних мишљења иако на Доситејевом портрету који је урадио Арсеније Теодоровић, све врви од масонске симболике – ту су шестари, угломери, свевидеће око, змија...). Такође, могло би се опширно писати и о прилично дилетантском Доситејевом схватању руске историје (Као што је за српске комунисте сва историја пре доласка Броза на чело КПЈ представљала “мрачњаштво”, тако је и за Доситеја сав допетровски период руске историје представљао “мрачњаштво” – толико је био одушевљен прозападним реформама Петра Великог).

Међутим, чињеница да Доситеј није прихватио језичку реформу, сведочи да он није био најамничког духа, није радио за новац западних газда, што се не би могло са сигурношћу рећи за неке друге “просветитеље – реформаторе”.

О томе – у неком “следећем броју”...

-[1] Прва Коринћанима 16; 13. -[2] Римљанима 12; 1-2. -[3] Матеја 5; 13